

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی شیوه های تثبیت و ترویج مسئولیت پذیری در جوانان

*** نسرین محقق نژاد**

چکیده

مسئولیت پذیری یکی از عوامل کلیدی در رشد فردی و اجتماعی جوانان محسوب می شود که نقش مهمی در پیشرفت جامعه دارد. در آیات و روایات بسیاری درباره ی حس مسئولیت آورده شده است. متأسفانه امروزه بعضی افراد از شیوه های ترویج مسئولیت پذیری در جوانان آگاهای ندارند. بنابراین لازم است شیوه های تثبیت و ترویج مسئولیت پذیری در جوانان بیان گردد. اهمیت پرداختن به این شیوه ها از آنجاست که باعث می شود رفتارهای پرخطر و مشکلات اجتماعی مانند جرم و بی انضباطی کاهش یافته و به ارتقای کیفیت زندگی فردی و جمعی کمک کند. لذا این نوشتار با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی شیوه های تثبیت و ترویج مسئولیت پذیری در جوانان پرداخته است که حاصل آن چنین شد: کم خبری یا بی خبری از ارزش احساس مسئولیت در زندگی، سستی و تنبلی و بی حالی، موانع مسئولیت در محیط خانواده، نداشتن صبر و ثبات در زندگی از مهم ترین موانع در مسیر تثبیت مسئولیت پذیری در جوانان است که می توان نام برد.

کلید واژه ها: مسئولیت پذیری جوانان، شیوه های ترویج، مسئولیت پذیری اجتماعی

مقدمه

یکی از مهارت های اجتماعی که فرزندان باید از سنین کودکی از آن برخوردار باشند، احساس مسئولیت است که بر والدین لازم است آن را از سنین خردسالی به فرزندان آموزش دهند. به طور کلی ابتدا والدین خود باید افرادی مسئولیت پذیر باشند تا در وهله بعد بتوانند با استفاده از روش های گوناگون و عملی و مفید این مهارت اجتماعی را به فرزندان آموزش دهند.^۱ دوره جوانی، دوره احساس مسئولیت و انجام وظیفه است و هر جوانی می خواهد به خانواده و جامعه خود خدمت کند و انتظار دارد که دیگران در سپردن مسئولیت به جوان، همکاری کنند. مسئولیت خواهی جوانان ناشی از ویژگی های جسمی و روانی آنهاست که توان لازم برای انجام کار را دارند و به نقش آفرینی علاقه مند هستند. اگر از همان آغاز نوجوانی و جوانی، برخی مسئولیت های خانوادگی و اجتماعی به جوانان واگذار شود، ضمن پاسخ گویی به احساس مسئولیت پذیری و مطالبه آنان، به تدریج، برای انجام وظایف مهم اجتماعی و سیاسی آماده می شوند.^۲

این مقاله از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است، چرا که جوانان به عنوان آینده سازان جامعه نقش مهمی در پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارند. مسئولیت پذیری در جوانان باعث کاهش رفتارهای پرخطر و مشکلات اجتماعی مانند جرم و بی انضباطی می شود و به ارتقای کیفیت زندگی فردی و جمعی کمک می کند. با توجه به تغییرات سریع اجتماعی و فرهنگی، نیاز است روش های مؤثری برای تقویت این ویژگی در نوجوانان و جوانان شناسایی و به کار گرفته شود تا حس تعلق و مشارکت اجتماعی در آنها افزایش یابد. همچنین نتایج این پژوهش می تواند در سیاست گذاری های آموزشی و فرهنگی نقش مهمی داشته باشد و به ایجاد برنامه های هدفمند برای تربیت نسلی مسئول و متعهد کمک کند.

در آیات و روایات زیادی و همچنین کتب متعددی به این مسئله اشاره شده است، در این مقاله سعی شده با بهره وری از ارزشمندترین منابع، نخست به مفهوم مسئولیت و مسئولیت پذیری اجتماعی پرداخته شود و سپس به انواع مسئولیت پذیری اشاره شده و بعد از آن نقش خانواده، مدرسه، ... در ترویج مسئولیت پذیری بیان می کند و در نهایت به چالش و موانعی در مسیر تثبیت مسئولیت پذیری در جوانان پرداخته است.

و اما کتابهایی که در این مقاله به کار برده شده از جمله: آقای حسینی نیشاپوری در کتاب سلسله سخنرانی های استاد رفیعی آورده: حس مسئولیت یعنی هر کسی بداند، در هر شرایط و زمانی مسئولیتش چیست؛ اول آن را بشناسد، بعد آن را بپذیرد و بعد از آن مسئولیت را ایفا کند. انسان یک موجود با فطرت، عاقل و مختار

۱. حسینی نژاد، نقش پدر در تربیت دینی فرزندان، ص ۸۸

۲. احسانی، جوان، انتظارات و مسئولیت ها، ص ۹۴-۹۲

است؛ عقل، بلوغ و قدرت، توجه به تکلیف و وظیفه می‌آورد. ما که رها نیستیم؛ بلکه وظایفی داریم: بعضی از این وظایف را دین به عهده ما می‌گذارد، بعضی را عقل به عهده ما می‌گذارد و بعضی از این وظایف لازمه امور اجتماعی است، مثلاً: بعضی از وظایف را تشکیل خانواده و ازدواج به گردن ما می‌گذارد، بعضی وظایف را پذیرش یک مسئولیت به عهده ما می‌گذارد و... همه این‌ها را که جمع کنیم تعهد در مقابل وظیفه را حس مسئولیت می‌گوییم.^۱

آقای احسانی در کتاب جوان، انتظارات و مسئولیت‌ها نوشته: یکی از انتظارات جوان از خانواده و اجتماع این است که هر کدام در قلمرو اختیار خود، وظایفی به جوانان واگذار کنند. در محیط خانه باید کارهای مربوط به اداره خانواده در حوزه آموزش فرزندان، تأمین نیازهای اقتصادی و ارتباط با بستگان و همسایگان را به عهده جوانان گذاشت. در عرصه اجتماع نیز باید مسئولیت‌هایی را متناسب با شأن جوانان به آنان واگذار کرد تا آنها در مسائل مهم سیاسی و اجتماعی جامعه سهیم شوند.^۲

آقای ناجی و شیخ الاسلام در مقاله: جامعه پذیری موفق زمینه ساز مسئولیت پذیری جوانان نوشته اند: مسئولیت پذیری اجتماعی شکلی از ارتباط با جامعه می‌باشد که تا حدودی به چگونگی آگاهی فرد از دنیای پیرامونش مرتبط است. مسئولیت اجتماعی عقاید حساسیت‌ها و اختیاراتی است که از طریق برنامه های اجتماعی و تلاش‌های هوشیارانه گسترش می‌یابد. در واقع می‌توان گفت که مسئولیت اجتماعی مجموعه‌ای از مهارت‌های اجتماعی می‌باشد که طی فرایند یادگیری آموخته شده شخص در چهارچوب قوانین و مقررات و عرف دست به انتخاب می‌زند.^۳

پژوهش حاضر در چهار محور به بررسی شیوه های تثبیت و ترویج مسئولیت پذیری در جوانان اشاره دارد:

۱. مفهوم شناسی

۲. انواع مسئولیت پذیری

۳. نقش خانواده، مدرسه، ... در ترویج مسئولیت پذیری

۴. چالش و موانعی در مسیر تثبیت مسئولیت پذیری در جوانان

۱. حسینی نیشاپوری، سلسله سخنرانی های استاد رفیعی، ص ۱۶۲

۲. احسانی، جوان، انتظارات و مسئولیت ها، ص ۹۴-۹۲

۳. ناجی، شیخ الاسلام، جامعه پذیری موفق زمینه ساز مسئولیت پذیری جوانان، ص ۱۴۲

۱. مفهوم شناسی

۱-۱- مسئولیت در لغت

[مسئول + یت] - وظیفه، تعهد، پاسخگویی.^۱ کاری که بر عهده کسی است؛ تکلیف، وظیفه، تعهد.^۲ وظیفه ای که بر عهده فرد گذاشته شده و باید در قبالش پاسخگو باشد.^۳

۱-۲- مسئولیت در اصطلاح

یکی از مهارت های اجتماعی که فرزندان باید از سنین کودکی از آن برخوردار باشند، احساس مسئولیت است که بر والدین لازم است آن را از سنین خردسالی به فرزندان آموزش دهند. به طور کلی ابتدا والدین خود باید افرادی مسئولیت پذیر باشند تا در وهله بعد بتوانند با استفاده از روش های گوناگون و عملی و مفید این مهارت اجتماعی را به فرزندان آموزش دهند. برای ایجاد مسئولیت پذیری در فرزندان روش های بسیاری وجود دارد که در این تحقیق به چند مورد از آن اشاره و شرح داده می شود.^۴

حس مسئولیت یعنی هر کسی بداند، در هر شرایط و زمانی مسئولیتش چیست؛ اول آن را بشناسد، بعد آن را بپذیرد و بعد از آن مسئولیت را ایفا کند. انسان یک موجود با فطرت، عاقل و مختار است؛ عقل، بلوغ و قدرت، توجه به تکلیف و وظیفه می آورد. ما که رها نیستیم؛ بلکه وظایفی داریم: بعضی از این وظایف را دین به عهده ما می گذارد، بعضی را عقل به عهده ما می گذارد و بعضی از این وظایف لازمه امور اجتماعی است، مثلاً: بعضی از وظایف را تشکیل خانواده و ازدواج به گردن ما می گذارد، بعضی وظایف را پذیرش یک مسئولیت به عهده ما می گذارد و... همه این ها را که جمع کنیم تعهد در مقابل وظیفه را حس مسئولیت می گوئیم.^۵

۱-۳- مسئولیت دهی به جوانان

یکی از انتظارات جوان از خانواده و اجتماع این است که هر کدام در قلمرو اختیار خود، وظایفی به جوانان واگذار کنند. در محیط خانه باید کارهای مربوط به اداره خانواده در حوزه آموزش فرزندان، تأمین نیازهای

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، ص ۲۴۵

۲. معین، لغت نامه معین، ج ۳، ص ۱۲۳۷

۳. عمید، لغت نامه عمید، ص ۹۸۵

۴. حسینی نژاد، نقش پدر در تربیت دینی فرزندان، ص ۸۸

۵. حسینی نیشاپوری، سلسله سخنرانی های استاد رفیعی، ص ۱۶۲

و بی مسئولیت می‌شوند. اگر بین مسئولان مدرسه همکاری نباشد، این روحیه به دانش آموزان هم منتقل می‌شود و وحدت اجتماعی محیط مدرسه که لازمه آن مسئولیت پذیری و مشارکت جویی است، دچار خدشه می‌شود. برخی از راه‌های ایجاد حس مسئولیت پذیری در محیط مدرسه این است که مسئولیت‌های متناسب با علائق و گرایش‌های دانش‌آموزان با آنها داده شود و آنها را در موقعیت‌های متفاوت قرار دهند. به عضویت در گروه‌ها و دسته‌ها در مدرسه تشویق کنند. از تنبیه‌های ناسالم که باعث از بین رفتن همکاری بین معلم و دانش آموز و کمرنگ شدن حس مسئولیت پذیری می‌شود، دوری کنند. در مدرسه به دانش آموزان مسئولیت واگذار کنند و از نیرو و توان همه آنها بهره گیرند و بعد پرورشی مدارس را بر بعد آموزشی آنها مقدم بدانند.^۱

۳-۴- کم خبری یا بی خبری از ارزش احساس مسئولیت در زندگی

یکی از مهم‌ترین دلایل، ناآگاهی یا کم‌خبری جوانان از ارزش مسئولیت‌پذیری است. انسان به دلیل عقل و خرد، مسئول نسبت به خود، دیگران و خداست و باید از کودکی با آموزش اطرافیان به ویژه والدین، مسئولیت‌پذیری در او تقویت شود. آموزه‌های دینی نیز اهمیت مسئولیت را تأکید می‌کنند و هشدار می‌دهند که همه نعمت‌ها و مسئولیت‌ها روز قیامت مورد پرسش قرار می‌گیرند. جوانان با داشتن این بینش معنوی می‌توانند با انگیزه و قدرت به مسئولیت‌های خود عمل کنند و از سردرگمی و بی‌راهه رفتن جلوگیری نمایند.^۲

۴-۴- ترس و هراس از زندگی

ترس و هراس ناشی از خودکم‌بینی، تحقیر و کم‌اطلاعی باعث ضعف اراده، فرار از مسئولیت و تنبلی می‌شود. در آموزه‌های دینی، ترس به عنوان ناهنجاری‌ای که باعث ذلت، شکست و نقص است معرفی شده و توصیه شده برای غلبه بر آن باید خود را در مواجهه با ترس قرار داد، همان‌طور که امام علی (ع) فرموده‌اند: «هرگاه ترسیدی، خود را در دل آن قرار بده»، زیرا بزرگ‌تر از موضوع ترس، خود ترس است.^۳

۵-۴- سستی، تنبلی و بی حالی

سستی، تنبلی و بی‌حالی از بزرگ‌ترین موانع رشد شخصیت به‌ویژه در جوانان است و مقابله با آن نیازمند عزم و اراده قوی است. زندگی میدان تلاش و مسابقه است که باید با سرعت و سبقت طی شود و تنبلی باعث از

۱. همان، ص ۶

۲. لقمانی، جوان و مسئولیت‌پذیری، WWW.HAWZAH.NET

۳. همان

دست رفتن فرصت‌ها و پشیمانی در دنیا و آخرت می‌شود. در آموزه‌های دینی، سستی مذمت شده و توصیه شده با تصمیم و عزم راسخ با آن مبارزه شود. امام علی (ع) فرموده‌اند که باید با عزم قاطع تنبلی را کنار زد.^۱

۶-۴- نداشتن صبر و ثبات در زندگی

رسیدن به موفقیت و بزرگی در زندگی همراه با سختی و تلخی است که تنها با صبر و بردباری قابل گذر است. مسئولیت انسان بودن شامل دشواری‌هایی است که با صبر، رشد و کمال به دست می‌آید و مسئولیت نه محدودیت بلکه محافظت از انسانیت است. امام علی (ع) تأکید کرده‌اند که بدون صبر، انسان ناتوان می‌شود و صبر کلید پیروزی است. معصومان (ع) بارها به اهمیت صبر و استقامت توصیه کرده‌اند تا انسان به اهداف والای خود برسد.^۲

۷-۴- تلقین های منفی و خودکم بینی

خودکم‌بینی، کمرویی و افکار منفی اعتماد به نفس جوانان را ضعیف کرده و مانع پذیرش مسئولیت می‌شود. برای غلبه بر این مشکلات، باید خودشناسی درست، فراموشی شکست‌های گذشته، دوری از سخنان منفی دیگران، تقویت ارتباط با خدا و همراهی با افراد موفق را مد نظر داشت. روانشناسان «پالایش افکار» یعنی تبدیل باورهای منفی به مثبت را توصیه می‌کنند. در آموزه‌های دینی نیز فال بد زدن و افکار منفی تأثیر واقعی ندارند؛ بلکه آنچه مهم است نگرش و تلاش فرد است. بنابراین، باید مثبت بیندیشیم، مثبت نگاه کنیم و مثبت عمل کنیم تا به موفقیت برسیم.^۳

۱. همان

۲. همان

۳. همان

نتیجه گیری

مسئولیت‌پذیری یکی از ویژگی‌های اساسی و حیاتی در رشد فردی و اجتماعی جوانان است که نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به آینده جامعه ایفا می‌کند. پژوهش حاضر نشان داد که ترویج و تثبیت مسئولیت‌پذیری در جوانان نیازمند استفاده از روش‌های متنوع و کارآمد است که علاوه بر آموزش مستقیم، شامل ایجاد فضای حمایتی، الگوهای رفتاری مثبت و فرهنگ‌سازی اجتماعی نیز می‌شود. تقویت این ویژگی در جوانان می‌تواند به کاهش آسیب‌های اجتماعی، افزایش مشارکت فعال در جامعه و رشد سلامت روانی آنان منجر شود. بنابراین، توجه ویژه به برنامه‌ریزی و اجرای راهکارهای مؤثر در این زمینه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای تحقق توسعه پایدار و ساختن نسلی مسئول و متعهد است.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. ابن سعد، محمد، الطبقات الكبرى، بيروت، داراحياء التراث العربی، ۱۳۷۶ ق
۲. احسانی، محمد، جوان، انتظارات و مسئولیت ها، قم، دفتر عقل، ۱۳۸۸
۳. بوربا، میشله، کتاب جامع تربیت کودک، ترجمه محمد، بهشتیان، ج ۲، چاپ اول، تهران، بهشتیان، ۱۳۸۹.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم، موسسه النشر الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۴ ق
۵. حسینی نژاد، سید مجتبی، نقش پدر در تربیت دینی فرزندان، قم، اثر قلم، ۱۳۹۹
۶. حسینی نیشاپوری، سیدعلی اکبر، سلسله سخنرانی های استاد رفیعی، قم، دارالمبلغین، ۱۳۹۷
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ روزنه، چاپ اول، ۱۳۷۲
۸. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۶۴
۹. فردوسی، سیما، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، ۱۳۸۸
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق
۱۱. مجلسی، محمد بن باقر، بحارالانوار، بیروت-لبنان، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق
۱۲. محمودی، امیرملک، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، ۱۳۸۶
۱۳. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۱

مقالات

۱۴. طالبی، ابوتراب، خوشبین، یوسف، مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۵۹،

۱۳۹۱

۱۵. میر، جانعلی، نرگس، فاطمه، بررسی راهکارهای مسئولیت پذیری در کودکان و نوجوانان، مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، سال پنجم، شماره ۵۳، آبان ۱۴۰۱

۱۶. ناجی، الهام سادات، شیخ الاسلام، سیده فردوس، جامعه پذیری موفق زمینه ساز مسئولیت پذیری جوانان

منابع اینترنت

۱۷. لقمانی، احمد، جوان و مسئولیت پذیری، شماره ۱۷۱، خرداد ۱۳۸۵، پایگاه اطلاع رسانی حوزه،

WWW.HAWZAH.NET